

کوچه بهجت ۹/۱ عمر زیادی ندارد، اما بر روی باغی پدید آمده که ۵قرن قدمت داشته است

بینادل امروز و باغ اعتضاد رضوی دیروز

رضا سلیمان نوری| خیابان آیت... بهجت عمر زیادی ندارد. در واقع این خیابان پس از ساخت ایستگاه راه آهن مشهد، برای سهولت در رفت وآمد مسافران، بین حرم مطهر رضوی واین مجموعه، در امتداد شرقی باغ نادری ساخته شد؛ درست جایی که در گذشته باغ های قدیمی شهر قرار داشتند. یکی از باغ های مهم قربانی شده در جریان ساخت این خیابان، باغ بزرگ «اعتضاد رضوی» بوده است. باغی که یادگار خانوادگی خاندان اعتضادالتولیه از خاندان های قدیمی فعال در تشکیلات اداری آستان قدس بود و پس از این خیابان کشی کم کم ناپود شد. تا جایی که اکنون تنها چند پلاک از این محدوده به این خاندان اختصاص دارد. کوچه «بینادل» که امروز در این سطرها قرار است گشتی در آن بزنیم، مرز جنوبی این باغ بوده است.

نام های کوچه بینادل از ابتدا تا هنوز

کوچه بینادل در سال های نخست ایجاد به دلیل مجاورت با باغ «اعتضاد رضوی» به «کوچه «باغ اعتضاد» معروف بوده و در نقشه های دهه های ۲۰ و ۳۰ قرن چهاردهم خورشیدی نیز به همین نام معرفی شده است. در سال های بعد، این نام خلاصه شد و کوچه مدتی به نام «کوچه اعتضاد» شناخته می شد و سپس شهرداری، نام «بینادل» را برای آن انتخاب کرد، البته در همان دوران به دلیل سکونت تعداد چشمگیری از خاندان های آذری زبان به ویژه در فرعی های جنوبی آن، به کوچه «ترک ها» هم معروف بود. از سوی دیگر هنگامی که خیابان شاهزنانو ایجاد شد، در تابلوی ابتدای کوچه علاوه بر نام بینادل، نام «شاهزنانو ۹» نوشته شد. این نام با حفظ بینادل در سال های نخست پیروزی انقلاب اسلامی به «آزادی ۹» و در سال های اخیر به «آیت... بهجت ۹/۱» تغییر یافت.

کوچه بینادل در ابتدای قرن ۱۴ خورشیدی

نخستین تغییر هادر ساختار باغ اعتضاد رضوی هادر همان دهه نخست قرن چهاردهم خورشیدی رخ می دهد. در جریان این تغییرها، زمین باغ به چند تکه تقسیم می شود و دو کوچه بن بست، در داخل این زمین و دو کوچه هم در ادامه آن ایجاد می شود. کوچه سوم این محدوده، بعدها با تغییراتی که در بافت باغ مهدی (باغ محدوده پشت باغ اعتضاد) رخ می دهد، با نام «کوچه مهدی اباد» شناخته می شود، البته در جانب جنوبی کوچه نیز به موازات این فرعی و فرعی بعدی، دو کوچه دیگر ایجاد می شود تا فرعی های این جانب کوچه هم به عدد سه برسد، با این تفاوت که هر سه این فرعی ها با استفاده از کوچه «طاهر عطار» به هم مربوط بودند. همچنین امتداد دو فرعی آخر شمالی و جنوبی پس از یک پیچ کوچک به کوچه مسجد کردها و از آن طریق به کوچه مروی ها و ته پل محله متصل می شده است. حداقل سال ۱۳۱۰ تا سال ۱۳۲۵ که نقشه بعدی مشهد را ترسیم می کنند، تغییر مهمی در ساختار این کوچه رخ نمی دهد. تنها تغییر درخور توجه، ایجاد دو فرعی بن بست در دومین فرعی بن بست شمالی آن زمان کوچه است که از تقسیم برخی پلاک های مسکونی بزرگ تر به پلاک های کوچک تر خبر می دهد.

وضعیت این کوچه در نقشه سال ۱۳۳۳ خورشیدی هم هیچ تفاوتی با نقشه ۱۳۲۵ ندارد. تنها نکته شایان توجه در این نقشه و باتوجه به مشخص شدن مسیر خیابان در حال احداث شاهزنانو در آن زمان و آیت...، بهجت کنونی در آن، قربانی خیابان شدن بخش ابتدایی کوچه است. به عبارت دیگر محدوده ای که اکنون به عنوان ابتدای کوچه بینادل می شناسیم، بخش ابتدایی کوچه تاریخی نیست و این بخش در دل خیابان آیت... بهجت قرار دارد و می توان مدعی شد که حاشیه غربی این خیابان، محدوده آغازین کوچه در سال های نخست ایجاد آن بوده است.

موقعیت کوچه بینادل در نقشه سال ۱۳۳۳ مشهد

خاندان های قدیمی کوچه

کوچه بینادل باوجود عمر به نسبت کوتاهش، میزبان تعداد چشمگیری از خاندان های ریشه دار مشهدی بوده است. شاخص ترین این خاندان ها، مالکان اولیه این محدوده یعنی خاندان «اعتضاد رضوی» هستند. منزل مسکونی بزرگ این خاندان تا پیش از درگذشت مرحوم حاج محمدعلی اعتضاد رضوی در سال ۱۳۹۹، میزبان اعضای کوچک و بزرگ این خاندان بود. این منزل که پلاک های انتهایی دو کوچه بینادل ۲ و ۴ را در اختیار دارد، در ماه های گذشته با یک بازسازی مختصر، تبدیل به خانه کودک یا همان کودکانستان نوین شده است تا زنجیره آموزشی ایجاد شده توسط مرحوم اعتضاد رضوی توسط فرزنداناش گسترش بیشتری یابد. خانواده قمیان، یکی دیگر از ساکنان قدیمی کوچه هستند که باوجود گذشت سال ها از حضورشان، نه تنها از این محل نرفته اند، بلکه طاهر خانه را هم به همان وضعیت نخستین خود حفظ کرده اند تا اکنون یکی از زیبایی های کوچه باشد. خانواده نیکویان که سال های بسیاری است در فرعی شماره ۱۰ کوچه ساکن هستند، هم از قدیمی های بینادل محسوب می شوند. پس خانواده، شهید مهدی نیکویان، تنها شهید کوچه محسوب می شود که فرعی محل سکونتش به اسم او نام گذاری شده است. خانواده های میری، کوره پز، شرکا، فردانیا، رئیسیان، نیک پاک، ژیان مرندی، انصاریان، فتادن، موسوی دفتردار، محمدپور و ظفرهاشمی، از دیگر ساکنان قدیمی این محدوده اند که تمام یا بخشی از زندگی خود را در بینادل پشت سر گذاشته اند. همچنین منزل دونش کوچه های بینادل ۵ و پیدخت، روزگاری محل سکونت آیت... میرزا محمدحسین سیبویه، از فضایی حوزه مشهد و احیاگر مقتل خوانی در این شهر، بوده است. دومین منزل کوچه بینادل ۳ هم چندسالی است محل اقامت همسر سردار شهید، «ابوالفضل رفیعی سیج» است. در پایان بد نیست بگویم خاندان کشمیری که سه نسل است در ابتدای این کوچه به ارائه مایحتاج مردم مشغول هستند، قدیمی ترین کاسبان کوچه محسوب می شوند.

کوچه گردی

تولد کوچه بینادل

اطلاعات و اسناد باقی مانده از دوران قاجار مشخص می کند که خاندان بزرگ اعتضادالدوله، بخشی بزرگ از باغات قرار گرفته در محدوده شمال غربی داخل برج وباروی شاه طهماسبی را در اختیار داشته اند. محدوده باغ بزرگ این خاندان که پس از اجباری شدن شناسنامه، «اعتضاد رضوی» نام گرفتند، در نقشه دالمج (ترسیم شده در سال ۱۲۴۸ خورشیدی) به صورت کامل مشخص نشده است، اما با تطبیق دادن این نقشه و نقشه های نیمه نخست قرن چهاردهم خورشیدی، محدوده آن مشخص می شود. در این نقشه به طور تقریبی کوچه بینادل کنونی، مرز بین باغ های محوطه «یاچنار بالاخیابان» و «باغات مشجر متفرقه» قرار گرفته در بخش شمال غربی درون برج وباروی شهر است. این کوچه در نقشه ۱۳۰۳ هرتسفلد آلمانی، به طور مشخص در حاشیه باغی بزرگ، یعنی باغ اعتضاد رضوی ها قرار دارد، باغی که به روایت مرحوم محمدعلی اعتضاد رضوی، بزرگ این خاندان (سال ۱۳۹۹ فوت کرد)، از همان دوران شاه طهماسبی متعلق به این خاندان بوده است، البته سندی برای تأیید این سخن تاکنون پیدا نشده است. اما به یقین و باتوجه به اسناد موجود، خاندان اعتضاد رضوی از اوایل حکومت محمدشاه قاجار، عهد دار سمت سرکشیکی پنجم حرم مطهر رضوی بوده اند و یکی از خاندان های ثروتمند شهر شناخته می شده اند که باغی بزرگ نیز در داخل شهر داشته اند. ناگفته نماند که براساس همین نقشه، کوچه مجاور باغ اعتضاد با یک فرعی طولانی به محدوده کوچه «بهاء التولیه» و از آن طریق به «ته پل محله» و «باغ نادری» متصل می شده است. این کوچه اکنون با نام «بینادل ۳» یا «حافظیان» شناخته می شود.

قدمت:	بنای شاخص
ابتدای قرن ۱۴ خورشیدی	منزل اعتضاد رضوی، منزل قمیان
بنای آموزشی:	خاندان های شاخص
دبستان صابری، مرکز مطالعات تطبیقی مذاهب اسلامی	اعتضاد رضوی، قمیان، ظفرهاشمی، انصاریان، قنادان، سیبویه
شهدای شاخص:	اسامی کوچه:
سردار ابوالفضل رفیعی سیج، مهدی نیکویان	باغ اعتضاد، اعتضاد، بینادل، ترک ها، شاه رضای نوی ۹، آزادی ۹، بهجت ۹/۱

بینادل در میانه سده ۱۴ خورشیدی

ساخت خیابان متصل کننده چهارراه نادری و راه آهن به غیر از حذف بخش نخست کوچه، باعث تغییرهایی در ساختار فرهنگی آن نیز شد. یکی از این تغییرات مهم، استقرار دبیرستان «امیرکبیر» در سومین فرعی شمالی کوچه است؛ بنایی که تا سال های نزدیک به انقلاب اسلامی هم در همان مکان به ارائه خدمات آموزشی ادامه می داد. همچنین در همان دوره زمانی، دبستان «حبیب» در یکی از فرعی های جدید (ایجاد شده در بخش شمالی کوچه) ساخته می شود. دیگر تغییر مهم رخ داده در ساختار کوچه در نیمه دوم سده ۱۴، افزایش تعداد فرعی های جنوبی به چهار و افزایش فرعی های شمالی به عدد هفت است. این فرعی های جدید همه پس از تغییر کاربری باغ اعتضاد به مسکونی، پدید آمدند و درست در همین دوره بود که شهرداری نام کوچه را از باغ اعتضاد به بینادل تغییر داد.

بینادل و روزگار امروزش

کوچه بینادل این روزها چون سال های یابانی نیمه دوم سده گذشته، دارای چهار فرعی جنوبی و هفت فرعی شمالی است. فرعی های جنوبی کوچه، همگی دارای دسترسی مستقل به سایر کوچه های اطراف حرم مطهر هستند اما از میان فرعی های شمالی، تنها دو فرعی آخر از این امتیاز برخوردار بوده اند و پنج فرعی نخست شمالی، بن بست هستند. مهم ترین فرعی های کنونی کوچه، بینادل ۳ و بینادل ۱۲ هستند که اولی، این کوچه را به ته پل محله متصل می کند و دومی، همان کوچه پیدخت است که راه ارتباطی کوچه بینادل با خیابان کاشانی محسوب می شود. از منظر امکانات آموزشی، هم اکنون «دبستان صابری» در محل سابق «دبستان حبیب» مشغول فعالیت است و منزل مسکونی سابق اعتضاد رضوی ها هم به خانه کودک نوین، تغییر کاربری داده است. همچنین مرکز مطالعات تطبیقی مذاهب اسلامی، تحت اشراف دفتر مرجع فقید، آیت... فاضل لنکرانی، در کوچه بینادل یک قرار دارد. نکته درخور توجه دیگری که در توضیح وضعیت کنونی کوچه بینادل باید بدان اشاره کرد، ساخت وسازهایی بی شمار در حال انجام در بخش ابتدایی کوچه است، به نحوی که این بخش از کوچه اکنون بیشتر به یک کارگاه ساختمانی شبیه شده تا محلی برای سکونت مردم. این درحالی است که ساختار قدیم بیشتر خانه ها در کوچه های فرعی بینادل، خاصه کوچه های شمالی، حفظ شده است.

نمایی از خانه مرحوم اعتضاد رضوی

ایران نامه

استخدام پزشکان خارجی در بیمارستان های ایرانی

سیده نغمه زینبی| در گذشته، ایرانی ها به پزشکان خارجی و مراکز درمانی آن ها که برای درمان کارمندان سفارت و اتباع آن کشور در ایران ساخته می شد، اعتماد نمی کردند اما به مرور این روند تغییر کرد و بیماران بیشتری به پزشکان خارجی مراجعه کردند. سال ۱۲۸۶ خورشیدی، شایعه ای در شهر کرمان پیچید، طبق این شایعه، بیمارستان بریتانیایی هادر کرمان جراحی هایی انجام می داد که نباید انجام می شد. این گزارش به لندن رسید و آن ها تصمیم به بستن بیمارستان کرمان گرفتند، البته طومار مردم با امضای مجتهدان، جلوی بسته شدن این مرکز درمانی را گرفت و وقتی «دودسون»، پزشک این مرکز، در سال ۱۳۱۵ خورشیدی پس از چهار سال خدمت در کرمان فوت کرد و تشییع جنازه ای ۱۵ هزار نفری برای او در این شهر برگزار شد، همه متوجه این واقعیت شدند که نگاه مردم به پزشکان خارجی تغییر کرده است.

- استقبال از پزشکان خارجی

در ایران در سال ۱۳۰۲ خورشیدی حدود ۳۵ بیمارستان با بیش از ۱۴۰۰ تختخواب، چهل دواخانه یا بیشتر وجود داشت و ۹۴۵ پزشک ایرانی و خارجی در آن ها خدمت می کردند، البته این تعداد تختخواب، پاسخگوی ۱۰ میلیون ایرانی نبود و هنوز تعداد بیشتری بیمارستان باید ساخته می شد تا بهداشت و سلامتی در کشور بهبود پیدا کند. افزایش آگاهی و نیاز کشور باعث شد تعداد بیمارستان های مدرن ایران در سال های ابتدایی قرن چهاردهم افزایش یابد. بیمارستان های بزرگی مانند شاهرضا در مشهد و بیمارستانی پانصدتختخوابی در تهران در این برهه تاریخی ساخته شد که نیاز فوری به پزشکان کارآمد و باتجربه داشت. آن زمان تعداد پزشکان ایرانی به اندازه ای نبود که بتوانند از پس پاسخگویی به همه بیمارستان ها و بیماران برآیند، به همین دلیل حکومت مجبور بود از پزشکان خارجی کمک بگیرد و با دادن حقوق، آن ها را به استخدام بیمارستان ها در بیاورد. ما به سراغ یکی از درخواست ها رفته ایم تا جزئیات بیشتری از این به کارگیری بدانیم.

اسناد امروز درباره نامه هایی است که میان مسئولان مختلف ردوبدل شده است تا یک مدیر مناسب برای بیمارستان پانصدتختخوابی در حال ساخت تهران بیابند. این بیمارستان در سوری ۱۳۱۵ کلنگ می خورد و ساخت آن تا سال ها طول می کشد. بیمارستان رامهندسان آلمانی با این ظرفیت می سازند و همان موقع هم گفته می شود که امکان افزایش ظرفیت آن تا هزار تخت وجود دارد. بیمارستان یاد شده اکنون با نام «امام خمینی» و با ظرفیتی افزون بر هزار نفر فعالیت می کند.

- در جست وجوی پزشک خارجی

علی اصغر حکمت در دهم فروردین سال ۱۳۱۹ نامه ای به این مضمون می نویسد: «برای بیمارستان پانصدتختخوابی در یکی از جلسات هیئت دولت این امر حادث شد که از ممالک بی طرف، یک نفر رئیس استخدام گردد. حسب الامر اقدام نمودم که از کشور سوئیس رئیسی استخدام گردد».

حکمت، نامه دیگری به کاردار سفارت ایران می نویسد و درخواست خود را برای آن ها مطرح می کند. دو سؤال از حکمت پرسیده می شود تا آن ها بتوانند در این باره بهتر تصمیم بگیرند. سؤال نخست درباره وظایف مدیر بیمارستان و دخالت او در مسائل پزشکی آن است. سؤال دوم درباره مدت زمان استخدام پزشک مدنظر است. البته مسئله به همین آسانی حل نمی شود و این انتخاب به زمان بیشتری نیاز دارد. کاردار ایران در بخشی از نامه اش پاسخ می دهد: «به واسطه تجهیزات عمومی، قسمت عمده پزشکان سوئیس در ارتش، مشغول خدمت هستند و پس از پیدا کردن شخص لایق نیز مدتی وقت، لازم خواهد بود که او از ارتش، خارج و برای مسافرت به ایران مهیا شود».

پس از دریافت این نامه، کاردار سفارت با شعبه بهداری سازمان ملل تماس می گیرد تا فرد مناسبی را برای این امر به آن ها معرفی کند که البته راه به جایی نمی برد. ایرانی ها درنظر دارند مدیر بیمارستان در امور طبیی آن نیز دخالت داشته باشد و اگر تخصص جراحی دارد، عهده دار بخش جراحی این بیمارستان نیز باشد. سه سال مدت قرارداد پزشک خواهد بود که باتوجه به سابقه علمی و تجربی او، حقوقش را تعیین خواهند کرد. در آن زمان حداکثر حقوقی که به متخصصان خارجی داده می شود، سالانه ۲۲ هزار ریال به اضافه مقداری طلالت، پروفسور برلن فرانسوی، رئیس دانشکده پزشکی و مدیرفنی کلیه بیمارستان های پایتخت، چنین حقوقی را دریافت می کند.

- پیشنهاد پزشکان فرانسوی

پس از چند ماه، تعدادی پزشک به همراه پیشینه شان به ایران معرفی می شوند که تأیید نمی شوند؛ زیرا این پزشکان از افراد طراز اول این رشته نیستند تا اطبایی ایرانی درجه اول زیر نظر آن ها خدمت کنند. تلاش مسئولان دولت ایران برای یافتن یک پزشک سوئیسی درجه یک به جایی نمی رسد و ناگزیر به سراغ پزشکان فرانسوی می روند و تلگرافی با این مضمون به نماینده دولت ایران در آن کشور می فرستند: «برای بیمارستان پانصدتختخوابی تهران که ساختمان آن چند ماه دیگر تمام می شود و مطابق آخرین طرح و با کامل ترین اسباب مجهز خواهد بود، یک نفر پزشک کارشناس طراز اول که معروفیت جهانی داشته باشد، لازم است. او باید در اداره کردن بیمارستان های بزرگ، آزموده باشد تا پزشکان درجه اول حاضر باشند زیر دست او کار کنند». پروفسور روسی را که رئیس سابق دانشگاه پاریس نیز بوده است، وزارت فرهنگ پیشنهاد می دهد با همه پیگیری های جدی برای یافتن یک فرد مناسب، «دکتر لیچارد» به بیمارستان تازه تأسیس می آید. در اسناد به جای مانده که نویسنده مطلب در اختیار داشت، نامی از این پزشک نیامده، ولی در شکایتی که سال ۱۳۱۹ یک خانواده به دلیل فوت بیمارشان از رئیس این بیمارستان کرده اند، نام این پزشک ثبت شده است.